

na toimintana tehdään tietoisena yhteisön akuuteista kysymyksistä ja ongelmista, ja teologia viisaute-
na merkitsee harmonian tavoittelua rukouksen ja kontemplaation kautta. Kontemplaation perinteessä jumalatiETOisuus liittyy toimintaan rakkauden toteuttamiseksi.

Pöntisen tutkimus on tarkkaa ja havainnollista. Systemaattisen teologian traditioon kuuluu raskassoutuinen nootitus, joka kuitenkin tässä teoksessa palvelee lukijaa tuomalla keskusteluun runsaasti afrikkalaisen teologian lisänäkökulmia muusta kuin botswanalaisesta perspektiivistä. Silti kysyn yleisesti meiltä systemaattikoilta, voisiko kirjoittamisen muotoa jotenkin keventää ja muokata lukijaystävällisemmäksi, täsmällisyyden olennaisesti kärsimättä? On vahinko, jos joku jättää tämänkin tutkimuksen lukematta mainitun raskassoutuisuuden vuoksi.

Yksi pieni epätarkkuus osui silmiini. Se liittyy viittaukseen omaan tekstiini artikkelissani ”Jälkipatriar-
kaalista mystiikkaa” (teoksessa *Näen Jumalan toisin*, 2006). Sivulla 110 alaviitteessä 137 Pöntinen kääntää käyttämäni termin huolimattomasti käsitteellä ”neo-patristic”.

Kokonaisuutena *African Theology as Liberating Wisdom* on oppinutta ja hyvin argumentoitua tekstiä. Teos houkuttaa ajattelemaan teologian tekemistä uudenaikaisista näkökulmista. Mitä ammennettavaa suomalaisilla (luterilaisilla) teologeilla voisi olla botswanalaisilta kollegoiltaan? Millaista olisi kontekstistaan tietoinen, yhtä aikaa hengellisesti ja poliittisesti mielekäs teologia 2000-luvun Suomessa? Millaisesta mielenkolonisaatiosta suomalainen teologia kärsii? Voisiko olla antoisampaa tapaa juhlistaa reformaation juhluvuotta kuin tehdä inspiroivaa ja radikaalia, juuriin ulottuvaa luterilaista teologiaa?

PAULIINA KAINULAINEN
TEOL.TRI, KONTIOLAHTI

MARJA-LEENA HÄNNINEN (TOIM.)

Vieras, outo, vihollinen: Toiseus antiikista uuden ajan alkuun. Historiallinen arkisto 137. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2013. 458 s.

Marja-Leena Hännisen toimittama artikkelikokoelma sisältää 18 suomalaisten historioitsijoiden ja klas-
sisten kielten tutkijoiden kirjoittamaa artikkelia toiseuden kirjallisu-
ta kuvauksista. Kokoelman tarkoituksena on avata monipuolisesti ja laajassa historiallisessa perspektiivissä niitä suhtautumis- ja käsitte-
lytapoja, joilla toinen sisällytetään osaksi omakuvaa, sen vastinpariksi tai peiliksi.

Kiinnostuminen toisesta ja niistä tekniikoista ja prosesseista, joilla ja joissa toiseutta luodaan, ilmennää ajankohtaista trendiä, joka yhdistää erilaisia humanistisia ja so-
siaalitieteellisiä tutkimusaloja. Siinä kysymykset niin yksilö- kuin kollektiivisesta identiteetistä ovat keskiössä. Toiseuden huomioiminen identiteettikeskusteluissa heijastaa myös eettistä valvutuneisuutta, halua käsittää ja käsitellä dominoivan ryhmän tai vallitsevan yhtenäis-
kulttuurin osallisuutta siihen, miten ja miksi joku tai jotkut yhteisön jäsenet tai sen ulkopuoliset marginalisoidaan, mitätöidään tai jopa demonisoidaan. *Vieras, outo, vihollinen* on suomalaista humanistista historian-
tutkimusta esittelevä ajankohtainen ja mielenkiintoinen kokoelmateos mutta myös yleissivistävä ja yhteiskunnallisesti merkittävä tutkijoiden puheenvuoro.

Teoksen johdannossa Hänninen määrittelee toiseuden ilmiöksi, joka kattaa monenlaisia erilaisuuden muotoja stereotyyppisistä vihollis-
kuvista aina kiehtovaan vierauteen. Rajanvetoa suhteessa toiseen käydään keskusteluissa, jotka liittyvät ihmisyyteen, vierasperäisyyteen, sukupuoleen sekä uskontoon. Hän-

nisen mukaan toiseus on nimenomaan erilaisuutta, joka määräytyy hallitsevan ryhmän positiosta, tarpeista ja mielikuvista käsin.

Kokoelmassa käsiteltävät toiseuden kuvaukset rajautuvat kirjallisiin lähteisiin varhaiselta kreikkalaiselta ajalta aina uuden ajan alkuun. Lähteiden pääpaino on kreikan- ja latinankielisissä länsieurooppalaisissa teksteissä ja myöhäisantiikista eteenpäin yksinomaan kristillisissä lähteissä. Uusi testamentti sekä hellenistisen ja roomalaisajan juutalainen kreikankielinen kirjallisuus jäävät teoksessa sivuun. Tästä seuraa se, että toiseuttamisen tekniikoita ja prosesseja leimaa tietty Eurooppakeskeisyys.

Rajautuminen hallitsevan ryhmän edustamiin toiseuden kuvauksiin saattaa leimauttaa toiseuden luomisen projektiksi, jota ylhäältä tuleva valta tai enemmistö käsitteeseen harjoittaa naapureitaan ja vähemmistöjään kohtaan. Nämä toiseuttamisen trendit pääsevät paljolti määrittelemään sitä, mistä tutkittavassa ilmiössä on kyse, eikä esimerkiksi vähemmistöjen sisäisiä toiseuttamisen strategioita sisällytetä samassa määrin kokonaisuvaan. ”Toiset” pysyvät teoksessa enimmäkseen vieraina, outoina ja vihollisina, ja tulevat tarkastelluksi esineellistetyssä roolissaan ja siinä kirjallisessa konstruktiossa, jonka joku muu on heistä luonut.

Tämän painopisteen ymmärtäminen ja sanoittaminen on tärkeää, jotta teoksessa tutkittavan toiseuden tutkimuskonteksti hahmotuu ja rajautuu – siis se, että kokoelmateoksessa käsitellyt toiseuden kuvaukset ovat enimmäkseen tietynlaisia. Rajattu näkökulma mahdollistaa erilaisten historiallisten tilanteiden ja lähteiden vertailun. Se tarkoittaa myös teoksen välittämää kokonaisvaikutelmaa niistä metodologisista ratkaisuista, joita kyseisten kuvauksien toiseuden käsittelemisessä tarvitaan. Yhteisestä rajauksesta johtuen artikkelit asettuvat sujuvasti ikään kuin yhteiselle ken-

tälle ja puhumaan keskenään. Näin kokoelma saa aatehistoriallista arvoa.

Kokoelman artikkelit on jaoteltu temaattisiin alalukuihin, jotka mukailevat erilaisia toiseuden muotoja. Artikkelisarjan avaavassa Tua Korhosen artikkelissa ”Eläin kreikkalaisessa maailmassa” toiseutta edustaa eläin, kun kaikissa muissa artikkeleissa toiseutta luodaan eri ihmisryhmien välillä. Korhosen artikkeli on otteeltaan animäkskeen kuvaileva, mutta jaottelee ansiokkaasti erilaisia tapoja suhtautua toiseen varhaisessa kreikkalaisessa eläinkuvassa. Toiseuden kategorioita ambivalenttius ja asteittaisuus – joita Hännisen johdantokin alleviivaa – tulevat hyvin konkretisoiduiksi Korhosen esityksessä. Niin Tua Korhonen kuin myös Marika Rauhala artikkelissaan ”Naisten ja barbaarien hurmoskultti: Kybelen palvonta toiseutena klassisen ajan Kreikassa” esittävät, että kreikkalaisessa kulttuurissa suhtautuminen toisiin kehittyi käsi kädessä helleen itsemäärittelyn kanssa. Helleen identiteetti näyttää sisältävän uudenlaisia viholliskuvia ja toisten määrittelemistä itsen vastakohtana, jollaisia varhaisemmat lähteet eivät vielä välitä.

Viholliskuvat lienevätkin yksi tyypillisimmistä toiseuden malleista. Sekä Hännisen artikkeli ”Vihollinen ja sankari: Hannibal roomalaisten mielikuvissa” että Katja Ritarin ”Pyhä Patrick ja druidit: Uskontojen kohtaaminen varhaiskeskiajan Irlannissa” analysoivat prosesseja, joissa menneitä hahmoja ja tapahtumia käytetään myöhemmän historiankirjoituksen välineinä. Näillä muokataan aikalaisien omakuvaa ja asenteita.

Kokoelmateos palkitsee lukijan, joka on kiinnostunut historiallisiin tekstilähteisiin liittyvistä tulkintakysymyksistä sekä toisaalta niiden mahdollisuuksista kuvata historiallista todellisuutta. Hyvän esimerkin tästä tarjoaa Majastina Kahlos, joka seuraa tutkimuksessaan pa-

kana-käsitteen syntyä ja kehitystä ja niitä käytännöllisiä tarpeita, joihin ”pakanaisuus” vastasi. Pakana-käsitettä tarvittiin luonnehtimaan juuri oman ryhmän ulkopuolista, ei-kristittyä (tai ei-juutalaista). Kahlos arvioi kuitenkin vaikeaksi ellei mahdolliseksi tutkimustehtävän, joka erottelisi historiallisia todellisia pakanakuvauksia kuvitteellisista vihollismielisistä pakanakuvauksista. ”Pakanat” kristityissä lähteissä toimivat ennen kaikkea peilin tavoin ja edustavat kristittyjen positiivisen omakuvan kannalta tärkeitä kielteisiä stereotyyppiä.

Tuoretta lähestymistapaa edustaa Anu Korhosen ”Vitsien vanhat naiset”, jossa Korhonen tarkastelee huumoria ja pilkkaa toiseuttamisen strategioina. Artikkelin esimerkkita-pauksissa myös herravaltaa koetaan nakertaa eikä toinen ole vain passiivinen kohde. Korhonen toteaaakin huumorin olevan jokseenkin joustava toiseuttamisen keino, jossa tulkinta voi lähteä useampaan suuntaan eikä ole ennalta määriteltävissä, ketkä kaskun henkilöistä ovat huvittavia, ketkä naurettavia.

Toistuvien ja stereotyyppisten mielikuvien käyttö vaikuttaa teoksen lähdemateriaalin valossa runsaalta. Toisen mustamaalaamisen lisäksi Päivi Kuosmanen ja Antti Lampinen esittävät tutkimuksissaan niille myös muita merkityksiä antiikin ja myöhäisantiikin kirjallisuudessa. Heidän mukaansa oikeanlaisten kuvausten kierrättäminen voi usein olla merkki oppineisuudesta tai ainakin kirjoittajan halusta antaa oppinut vaikutelma. Kuosmasen mukaan autenttista kuvausta tai tarkkuutta yksityiskohdissa ei välttämättä pidetty ensisijaisena, koska esimerkiksi roomalaisten kertomukset hunneista eivät pyrkineet hunnitiedouden levittämiseen, vaan vahvistamaan tapoja, joilla roomalainen puhuu ja kirjoittaa. Lampinen huomauttaa, että nekin kuvaukset, jossa painotetaan kertojan omia havaintoja, seuraavat tyyllisesti aikansa ihanteita.

Varsin kiinnostavan aikalaisvastaparin luovat Sini Kankaan ja Antti Ruotsalan artikkelit, joista molemmissa sukelletaan sydänkeskijään Eurooppaan. Kangas kuvaa, kuinka valtakirkon taistelu harhaoppisuutta vastaan sekä itään suuntautuneet ristiretket nivoutuvat yhteen projektissa, jolla pyrittiin pönkittämään läntisen kristikunnan ylivertauutta ja yhtenäisyyttä. ”Vihollinen keskelämme: Saraseenien ja kerettiläisten salaliitto 1100-luvun ristiretkipropagandassa” esittelee niitä keinoja, joilla kirkko marginalisoi ja kriminalisoi toisinajattelijoita. Samalla se on tarina siitä, miten varhaiset länsimalliset kansanomaiset käsitykset islamin maailmasta saivat syntynsä.

Ruotsala kirjoittaa noin sata vuotta myöhemmin vaikuttaneesta fransiskaani-illosofi Roger Baconista, joka kuului aikansa sivistyneistöön ja pyrki hahmottamaan ja analysoimaan maailmaa kristikunnan ulkopuolella. Hänellä oli herkkyyttä niin eroja kuin myös yhtäläisyyksiä kohtaan, ja Ruotsalan mukaan hänen yrityksensä systematisoida uskontoja lähenee vertailevaa uskontotiedettä. Bacon piti kristinuskua uskonnoista täydellisimpänä, mutta arvioi valloittamisen ja pakkokääntämisen sijaan parhaaksi lähetystyön keinoksi järkipäisen keskustelun.

Niin Kankaan kuin Ruotsalan artikkelit nousevat läntisen kristillisen Euroopan keskiöstä – Euroopan, joka toisen vuosituhaten alkupuolella nautti taloudellista ja kulttuurista nousukautta sekä avautumista itsensä ulkopuolelle, ja altistui toiseuden kohtaamiselle ja vaikutuksille itsessään. Kuvausten äärellä miltei tuntee, kuinka lähes vuosituhaten ajallinen etäisyys tutkittaviin lähteisiin – niiden tuottajiin ja käyttäjiin – hälvenee, kun ne ymmärretään osaksi aikaansa ja niitä analysoidaan kontekstuaalisesti, mutta yhä polttavien toiseuden kysymysten kriittisessä valossa.

Vieras, outo, vihollinen ei ole meistä kaukana. Teoksessa käsitellyt tutkimusaiheet, kuten myös niiden

aatehistoriallisesti laaja spektri, ovat merkittävästi esillä myös teologisessa nykytutkimuksessa niin Suomessa kuin muuallakin. On siksi merkilepantavaa, ettei kirjoittajien joukossa ole ainuttakaan raamatuntutkijaa tai kirkkohistorioitsijaa. Tässä mielessä koen julkaistut tutkimukset kuin kädenojennuksena teologiiden suuntaan ja osoituksena siitä, etteivät toisen tutkimuskysymykset ja -ongelmat ole vieraita tai outoja. Aihepiiristä olisi toivottavaa saada lisää teologiiden ja humanistien välistä keskustelua sekä yhteisiä julkaisuja.

ANNA-LIISA TOLONEN
TEOL. MAIST., HELSINKI

**SIMO MUIR &
HANA WORTHEN (ED.)
Finland's Holocaust:
Silences of History. The
Holocaust and Its Contexts
Series. London: Palgrave
MacMillan 2013. 281 s.**

Arkikokemus on opettanut, että menneisyydestä on toisinaan parempi vaieta. Kollektiivinen ja valikoitu unohtaminen takaa kaikille miellyttävän olon eikä kukaan menetä kasvojaan. Simo Muirin ja Hana Worthenin toimittamassa kokoelmassa *Finland's Holocaust: Silences of History* Suomen lähihistorian kiusallisia piirteitä ei kaihdeta. Mitä suomalaisen historiankirjoitus on sodanjälkeisinä vuosikymmeninä käsitelty – tai ollut käsittelemättä – Suomen roolia juutalaisten joukkotuhossa? Kokoelma perehtyy juutalaisvastaisuuteen erityisesti suomalaisessa kulttuuri-, urheilu- ja tiedemaailmassa. Vaikka rotuteoriat ja elintilafantasiat olivat osa sivistyneistön retoriikkaa, sodassa kärsityn häviön jälkeen monista ylilyönneistä vaiettiin. Hiljaisuuden ja tietoisien unohtamisen teema nivoo yhteen kokoelman kymmenen artikkelia.

Tutun kansallisen narratiivin mukaan natsi-Saksan liittolaisenakin Suomi kävi erillissotaa Neuvostoliittoa vastaan. Vaikka historioitsijat ovat jo vuosien ajan kiistelleet erillissodan käsitteestä, Suomi hahmotetaan toisen maailmansodan kontekstissa erillisenä myös juutalaisvastaisuudesta ja holokaustista. Kansanmurha tapahtui Suomen rajojen ulkopuolella ja Suomesta riippumatta. Suomi ei tietävästi koskaan vakavasti harkinnut luovuttavansa omia kansalaisiaan eikä säätänyt rotulakeja. Kuten ministeri Rangell huomautti Himmlerille vuonna 1942, Suomessa ei ollut "juutalaiskysymystä". Toisaalta juutalaisia oli Suomessa melko vähän, vain noin parisentuhatta henkeä, ja tiukat pakolais- ja siirtolaislait tukkivat tien halukkailta ja epätoivoisilta pyrkijöiltä.

Artikkelikokoelman otsikko, *Suomen holokausti*, on tietoinen provokaatio. Kirjoittajat kautta linjan painottavat, että nykykäsityksen mukaan holokausti oli valtava yhteinen projekti, johon mobilisoitiin mukaan lähes koko Eurooppa Hollannista Ukrainaan. Ilman miehittämiensä valtioiden ja liittolaistensa osin aulistakin apua natsit eivät olisi onnistuneet murhaamaan lähes kuutta miljoonaa juutalaista niin tehokkaasti ja monipuolisilla menetelmin kuin tapahtui.

Worthenin ja Muirin teoksen nimivalinta viittaa siihen, että kaikesta huolimatta Suomellakin oli roolinsa holokaustin toteuttajien joukossa. Jatkosodan alkaessa Saksa sovitusti tuki Suomea. Ottamalla miehitystä Euroopasta riistetyin tuen vastaan Suomi välillisesti hyötyi juutalaisten joukkotuhosta. Suomalaiset viranomaiset osallistuivat innokkaasti saksalaisen veljeskansan ideologiseen taisteluun Neuvostoliittoa eli (juutalais)bolševikkejä vastaan. Sodan jälkeen hävinneen osapuolen, virallisen Suomen, oli turvallisempaa vähätellä ideologisia kytköksiään natsi-Saksaan. Suomen vaikea asema heijastui käsityksiin ja mielikuviin toisesta maailmansodasta

myös yliopistotutkimuksen tasolla: kirjoittamalla menneisyydestä historioitsijat ilmaisevat paljon myös oman aikansa todellisuudesta.

1930–1940-lukujen suomalainen juutalaisvastaisuus kuitataan usein marginaalisena äärioikeiston ilmiönä. Äärioikeiston suosio ei koskaan materialisoitunut esimerkiksi vaalivoitoina. Liikkeillä oli kuitenkin vaikutusvaltaa varsinkin tieteen ja kulttuurin sektoreilla enemmän kuin on haluttu muistaa. Ilona Salomaa tarkastelee artikkelissaan suomalaisen nationalismin kehitystä 1800-luvulla ja kansallisten myyttien omaksumista Akateemisen Karjalaseuran ja Isänmaallisen Kansanliikkeen sisällä. Kansallissosialismin kanssa flirttailleet liikkeet olivat suosittuja erityisesti yliopisto-opiskelijoiden parissa. Suomalainen antisemitismi liitettiin jouhevasti kommunismin ja itänaapurin uhkaan myös virkamiestasolla. 1930-luvun kulttuurivaihto Suomen ja Goebbelsin propagandaministeriön välillä näyttää tieteenkin nykynäkökulmasta erityisen kiusalliselta. Artikkelissaan teatteriohjaaja Arvi Kivimaasta Worthen huomauttaa, että sodanjälkeisessä suomalaisessa tutkimuksessa ja kansallisbiografioissa kulttuurivaikuttajien 1930-luvun mielipiteitä on kritiikittömästi siloteltu tai niistä on kokonaan vaiettu.

Muirin mukaan antisemitismillä, kuten millä tahansa rasismilla, on useita eri ilmenemismuotoja. Suomalainen antisemitismi on jätetty huomiotta, sitä on aliarvioitu tai sen olemassaolo on kielletty kokonaan. Tunnetuin esimerkki on Israel Jakob Schurin väitöskirjan hylkääminen "kielisyistä" vuonna 1937 hyväksyvistä esitarkastuslausunnoista huolimatta. Schurin juutalaisuus todennäköisesti vaikutti hylkäämisen taustalla, vaikka Helsingin yliopiston vuonna 2008 nimittämä tutkimuskomitea ei selvityksessään löytänyt epäilylle pohjaa. Miksi menneitä erheitä on niin vaikea tunnustaa? Onko Helsingin yliopiston virheistä vaiettava, koska omaa pesää ei saa liata? Olemmeko vielä liian lähellä so-